

รายงานฉบับสมบูรณ์

(Final Report)

โครงการย่อยที่ 2 การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ
ที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมด้านการฟื้นฟู
ทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Sub Project 2 The Study of factors and conditions to success in achieving
environmentally friendly agriculture, natural resources restoration and revenue
creation on natural diversity and local wisdom basis of the role model community

โครงการย่อยภายใต้ชุดโครงการศึกษาวิจัยการฟื้นฟูระบบเกษตรยั่งยืน
ในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงโป่งคำ

แผนงานวิจัย : การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมิติด้านสังคม

โดย

ศาสตราจารย์ ดร. สงมา และคณะ

สนับสนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557

รายงานฉบับสมบูรณ์

(Final Report)

โครงการย่อยที่ 2 การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ
ที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมด้านการฟื้นฟู
ทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Sub Project 2 The Study of factors and conditions to success in achieving
environmentally friendly agriculture, natural resources restoration and revenue
creation on natural diversity and local wisdom basis of the role model community

โครงการย่อยภายใต้ชุดโครงการศึกษาวิจัยการฟื้นฟูระบบเกษตรยั่งยืน
ในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงโป่งคำ

แผนงานวิจัย : การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมิติด้านสังคม

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. นายสาคร สงมา

มูลนิธิคนเพียงไพร (ภาคเหนือ)

2. นางคณิง สมบุญมี

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้ จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น บรรลุไปได้ด้วยดี "ได้รับความกรุณา จากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน) และความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจาก นางสาวดารากร อัคราศรี นักวิชาการประจำสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน) ผู้รับผิดชอบในพื้นที่

ขอบพระคุณผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชนศรีบุญเรือง ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ชุมชนต้นผึ้ง ตำบลสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน และชุมชนบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ในการให้เป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้ศึกษาวิจัยขอมอบให้กับ คน สังคม เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมสู่สังคมดีงาม

คณะผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการ

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นายสาคร สงมา
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mr. Sakhorn Songma
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (วท.ม) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ตำแหน่ง(ทางวิชาการ/ราชการ)	ผู้ประสานงาน
หน่วยงาน	มูลนิธิคนเพียงไพร (ภาคเหนือ)
ที่อยู่	4/1 หมู่ 7 ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000
โทรศัพท์/โทรสาร	081-6751835
E-mail	Local_ngo@hotmail.com

2. นักวิจัย

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นางคณิง สมบุญมี
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mrs. Kanueng Somboonmee
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตรบัณฑิต (วท.บ.) ภูมิศาสตร์
ตำแหน่ง(ทางวิชาการ/ราชการ)	เจ้าหน้าที่ประสานความร่วมมือและพัฒนาเครือข่าย
หน่วยงาน	สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม
ที่อยู่	101 หมู่ 6 ตำบลจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000
โทรศัพท์/โทรสาร	084-5916901
E-mail	jeab_ag@hotmail.com

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ปัจจุบันปัญหาที่สำคัญปัญหาหนึ่งในภาคเหนือ คือ ปัญหาหมอกควันและปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ และที่ดิน ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกัน โดยส่วนใหญ่เกิดจากวิถีชีวิตของเกษตรกร ที่มีความจำเป็นในการใช้พื้นที่ในที่ลาดชัน ก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการชะล้างพังทลายของดิน การเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากการบุกรุกที่ดินในเขตป่า สืบเนื่องจากการขยายตัวของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การใช้สารเคมีเพิ่มมากขึ้น มีการปนเปื้อนในแหล่งน้ำธรรมชาติ และวิธีปฏิบัติทางการเกษตรที่ต้องเผาวัชพืช เพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก จากข้อมูลพบว่า เกษตรกรในจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ ยังมีวิธีการเกษตรในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ปลูกข้าวโพดในจังหวัดน่าน ที่ปัจจุบันมีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัด

ปีงบประมาณ พ.ศ.2557 สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ได้จัดทำโครงการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในพื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จ เพื่อนำมาปรับใช้กับชุมชนในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงโป่งคำ (บ้านศรีบุญเรือง) อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรมีความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ ในขณะที่ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพ ได้รับการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีศึกษาวิจัยแบบผสมผสานการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือและวิธีการอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย การประชุมเชิงปฏิบัติการ การใช้เทคนิคฝึกรอบรม บัตรคำ Time line AIC การร่วมกิจกรรมของชุมชนการสัมภาษณ์เชิงลึก และร่วมกันประมวลระหว่างนักวิจัย คณะผู้นำในพื้นที่

ลักษณะเด่นของชุมชนต้นฝิ่ง ชุมชนต้นแบบ

1. สภาพปัญหาของจังหวัดน่านคือป่าต้นน้ำน่านลดลง จากการบุกรุกพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ชุมชนต้นฝิ่งสามารถลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จาก 1,400 ไร่ และนำพื้นที่ที่เคยปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ทำเป็นพื้นที่ป่าชุมชน
2. การลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นการแสวงหาทางเลือกในการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่สามารถมีรายได้ ลดการทำลายป่าและเพิ่มความหลากหลายของอาชีพ รวมทั้งมีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรน้ำภายในชุมชน
3. พื้นที่ชุมชนต้นฝิ่งได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก เช่น ได้รับรางวัลโล่ประกาศเกียรติคุณและเงินรางวัล 5,000 บาทจากการเป็นชุมชนรักษาป่าจากหน่วยจัดการต้นน้ำน้ำป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 (แพร่) กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช เป็นพื้นที่เรียนรู้ของสถาบันลูกโลกสีเขียว และเป็นพื้นที่การทำงานร่วมของกองสลากรีนแบ่งรัฐบาล
4. เป็นชุมชนต้นแบบในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปรับเปลี่ยนสู่การทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นลักษณะเด่นของชุมชน

ลักษณะเด่นของชุมชนบัวใหญ่ ชุมชนต้นแบบ

1. เป็นชุมชนที่มีผู้นำประสานให้เกิดการทำงานในระดับตำบล
2. มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การแก้ไขปัญหาสิทธิในที่ทำกิน การระดมทุนภายใน
3. มีแผนฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ ป่า แผนฟื้นฟูวัฒนธรรมการกิน การดำเนินชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจ อาชีพหลัก รายได้
4. มีกลไกการทำงานที่เป็นทางการ สภาองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก

ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนบัวใหญ่และชุมชนต้นฝิ่ง ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบและชุมชนศรีบุญเรืองเกิดการเปลี่ยนแปลงจนประสบความสำเร็จ มีอยู่ 9 ประการ คือ 1) ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีการดำเนินชีวิตสืบทอดกันมา 2) พัฒนาการของชุมชนทั้งมิติทางพัฒนาการเกษตร 3) กลไก โครงสร้างและองค์ประกอบภายในชุมชนทั้ง โครงสร้างองค์กรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและองค์ที่เป็นทางการ 4) ผู้นำ สมาชิก ผู้ปฏิบัติการภายในชุมชนที่มีปริมาณ คุณภาพ และหลากหลาย 5) นโยบายและแผนงานของรัฐ 6) ความรู้ องค์ความรู้ที่มีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนกับภายนอกและภายในชุมชน 7) การเคลื่อนไหวการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง 8) แบบแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้องกับนิเวศน์ 9) การมีเป้าหมายร่วมของคนในชุมชน

ปัจจัยที่สำคัญแบ่งเป็น 3 ปัจจัยหลัก คือ 1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ทำให้ชุมชนสามารถเป็นชุมชนต้นแบบคือ ปัจจัยภายในของชุมชน เช่น การที่ชุมชนมีพัฒนาการร่วม มีความรู้ดั้งเดิมและมีการถ่ายทอดความรู้ มีโครงสร้างภายใน ทั้งผู้นำ ปัจจัยภายในเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถใช้ศักยภาพของชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมายร่วม 2. ปัจจัยเสริม ลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม การวิเคราะห์สถานการณ์จากเวทีแลกเปลี่ยนภายในชุมชนเพื่อกำหนดแผนงาน เป้าหมาย รวมทั้งการประสานกับหน่วยงานรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ความรู้ เทคโนโลยี ทุนที่หน่วยงานจากภายนอกสนับสนุน 3. ปัจจัยภายนอก นโยบายและแผนงานของหน่วยงาน กระทรวงของรัฐบาล เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณและการขยายผลภายในชุมชน และขยายผลพื้นที่ในเขตปกครอง รวมทั้งระบบภูมิวิเวศน์เดียวกัน เช่น ความรู้และเทคโนโลยี ทุนบุคลากรที่สามารถสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว

ปัจจัย 9 ประการ ปัจจัยหลัก 3 ประการและคำเนียงถึงเงื่อนไข 3 ด้าน ในการเกิดการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ประการ 1. เศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนเป้าหมายของการผลิตสู่การผลิตเพื่อเป็นรายได้ ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง 2. สังคม วัฒนธรรม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลง ยังเป็นจุดแข็งของชุมชน 3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริบทของชุมชนที่มีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม การขับเคลื่อนเพื่อให้ชุมชนศรีบุญเรืองเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ ปัจจัยภายนอก ปัจจัยเสริมและปัจจัยภายใน มีองค์ประกอบ 9 องค์ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนการทำงานและการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชน

ปัจจัยทั้ง 9 ประการ 3 ปัจจัยหลักและเงื่อนไข 3 ด้าน จากการรวบรวมข้อมูลเปรียบเทียบ 2 ชุมชนต้นแบบ ชุมชนต้นผึ้ง ตำบลสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน และชุมชนบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ที่มีลักษณะการแก้ไขปัญหาเพื่อหาทางออกบนฐานการทำงาน 3 ด้าน

1. ด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ปัจจัยและเงื่อนไขที่สำคัญเกิดจากการวิเคราะห์ข้อมูลภายในชุมชน ปัจจัยภายใน ความรู้ แคนนำ และลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม การแลกเปลี่ยนข้อมูลของชุมชนที่ประสบปัญหาอยู่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน การมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน เช่น ชุมชนต้นผึ้งมีเป้าหมายร่วมในการลด เลิกปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

และเริ่มต้นพัฒนาระบบเกษตรที่มีหลายรูปแบบ มีแผนการผลิต มีรายได้ทั้งระยะสั้น ระยะยาว และมีการพัฒนาระบบการทำเกษตรอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนบัวใหญ่ ปัจจัยที่สำคัญ การมีเป้าหมายร่วม มีการประสานองค์การภายนอกสนับสนุน การพัฒนาแผน การวางเป้าหมายระยะสั้นและระยะยาวเป็นสิ่งสำคัญ ชุมชนบัวใหญ่มีเป้าหมาย ปี พ.ศ.2559 ด้านการเกษตรมีอาหารธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีการผลิตอาหารให้เพียงพอในชุมชน ระยะยาว ปี พ.ศ.2565 มีเป้าหมายมีความมั่นคงเรื่องอาหาร ชุมชนต้นแบบ 2 ชุมชนในการดำเนินกิจกรรมมีปัจจัยใกล้เคียงกัน ผู้นำ มีแผนงาน มีการวิเคราะห์ข้อมูลและที่สำคัญคำนึงถึงระบบเศรษฐกิจของตัวเอง รายได้ระยะสั้น ระยะยาวกับค่าใช้จ่ายรายวัน

ปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนต้นแบบด้านการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม ที่ราบ ที่ดอน ที่นา มีลำน้ำไหลผ่าน ปัจจัยภายใน การพัฒนาผู้นำทั้งปริมาณและคุณภาพ การกำหนดเป้าหมายร่วมกันของชุมชน การพัฒนาแผนการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมร่วมกัน มีแปลงต้นแบบภายในชุมชนที่สามารถเรียนรู้ได้ โดยต้องได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยภายนอก องค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความรู้ ทุนในการเริ่มต้นในลักษณะการทดลองปฏิบัติ และที่สำคัญกลไกภายในชุมชน กลุ่ม เครือข่ายของชุมชน การประสานเครือข่ายชุมชนในภูมิภาคใกล้เคียงเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดพลัง

2. ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนต้นแบบชุมชนต้นฝั่งมีรูปธรรมในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม เป็นพื้นที่ปลอดจากการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และการจัดการทรัพยากรน้ำให้เพียงพอกับระบบเกษตร รวมทั้งการวางแผนระบบการทำเกษตรที่หลากหลาย ปัจจัยที่สำคัญของชุมชนต้นฝั่งที่สามารถเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวสู่การฟื้นฟูป่าชุมชน และการทำเกษตรหลายรูปแบบ

ปัจจัยภายในชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์ให้เท่ากัน มีกลไกโครงสร้างภายใน มีระบบอาวุโสและเครือข่าย ยังมีความเชื่อระหว่างคนกับธรรมชาติ และที่สำคัญการมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน คือปัจจัยที่สำคัญ ปัจจัยเสริม ความรู้การจัดการป่าชุมชน การพัฒนากระบวนการแบบ การแบ่งปันน้ำทางการเกษตรและฟื้นฟูป่าชุมชน เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก การประสานงานกับองค์กรภายนอก เครือข่ายชุมชนใกล้เคียงให้มาหนุนเสริม การจัดการใช้ที่ดิน การแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดิน การแบ่งพื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่ทำกินเพื่อที่อยู่อาศัย แต่ในขณะเดียวกัน กลไกการทำงานภายในมีความจำเป็น

ชุมชนศรีบุญเรืองมีปัจจัยภายนอกและปัจจัยเสริมเป็นจุดแข็ง การประสานงาน การหนุนเสริมองค์กรจากภายนอก รวมทั้งปัจจัยเสริม การประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและในส่วนของกลไก พัฒนาการร่วมทั้งประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นจุดแข็ง การพัฒนาศักยภาพภายใน

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การพัฒนาเทคโนโลยีที่มีเป้าหมายร่วมกัน การวางแผนออกแบบการจัดการน้ำ การจัดการระบบเกษตร การจัดการป่า โดยกลไกแกนนำจะสามารถขับเคลื่อนด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

3. ด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนต้นแบบชุมชนต้นฝิ่งเป็นการลดรายจ่ายของครัวเรือนจากความหลากหลายทางธรรมชาติ โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การเพิ่มความหลากหลายของอาหารในพื้นที่ที่อยู่อาศัย ซึ่งเกิดจากวิถีวัฒนธรรมภายในชุมชน มีผักบรี โภคใกล้ที่อยู่อาศัย ที่สำคัญ ปัจจัยภายนอก นโยบายของรัฐ เช่น โครงการลดรายจ่ายในครัวเรือน เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร ชุมชนต้นแบบยังไม่มี ความชัดเจนมากนัก ในส่วนของชุมชนบัวใหญ่ การแสวงหาทางเลือกจากภูมิปัญญาการจักสาน การทอผ้า การรื้อฟื้นวัฒนธรรมการบริโภคเกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชนเป็นหลัก

ชุมชนต้นฝิ่งเป็นชุมชนที่มีรูปธรรมในการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทั้งปัจจัยภายใน ความรู้ดั้งเดิมเรื่องสมุนไพรและความหลากหลาย พืชพันธุ์พื้นบ้าน โดยมีปัจจัยภายนอก หน่วยงานเข้าไปสนับสนุนซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนต้นฝิ่ง

ข้อเสนอในการพัฒนาชุมชนศรีบุญเรืองสู่ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. การพัฒนาข้อมูล แผน ภายในครอบครัวชุมชน เพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชน เช่น การกำหนดพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การกำหนดเป้าหมายการลดพื้นที่ปลูกข้าวโพด โดยการทำการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

2. การพัฒนาศักยภาพผู้นำและพัฒนาเทคโนโลยีในการขับเคลื่อนเพื่อให้ผู้นำชุมชนเท่าทันการเปลี่ยนแปลง การเพิ่มเทคนิค ทักษะการทำเกษตรเชิงพานิช ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การทำลายป่า และภัยพิบัติทางธรรมชาติ การเปลี่ยนมือการถือครองที่ดิน มีความสัมพันธ์กัน

3. การผสมผสานความรู้ดั้งเดิมกับความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอกเพื่อให้ชุมชนเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม เพื่อเป็นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร

4. การสรุปบทเรียนและรูปแบบการทำเกษตรที่เหมาะสมกับชุมชน คำนี้ถึงรายได้ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สามารถพึ่งตนเองได้

5. การพัฒนานักสื่อสารภายในชุมชน เพื่อให้เกิดการเผยแพร่รูปแบบชุมชนต้นแบบศรีบุญเรือง ให้กับชุมชนในภูมินิเวศน์เพื่อให้เกิดการขยายผล

ข้อเสนอแนวทางการศึกษาวิจัย

1. การศึกษาวิจัยรูปแบบการทำเกษตรที่เหมาะสมและเป็นแนวทางเลือกของชุมชนในการลดพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่สูง
2. การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติ กระบวนการทำงานเพื่อนำสู่ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การศึกษาวิจัยความหลากหลายของทรัพยากรพันธุกรรมและการสูญหายของพืชพันธุ์ท้องถิ่นจากการทำเกษตรเชิงพานิช การทำข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
4. การศึกษาวิจัยความเสี่ยง ความอ่อนไหวของชุมชนที่ทำการเกษตรเชิงเดี่ยว เปรียบเทียบกับการทำเกษตรตามแนวทางเกษตรพอเพียงตามแนวพระราชดำรินในภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (โลกร้อน)

การนำผลงานการศึกษาวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำผลการวิจัยไปใช้ในกระบวนการทำงานในชุมชนศรีบุญเรืองเพื่อวางแผนในการทำงาน ให้ชุมชนศรีบุญเรืองเป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจัยที่ค้นพบที่ทำให้ชุมชนสามารถเปลี่ยนผู้การเป็นชุมชนที่สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นำภูมิปัญญาและความหลากหลายของทรัพยากรทางธรรมชาติที่สามารถสร้างรายได้และลดภาวะหนี้สิน ปรับเปลี่ยนจากการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เป็นปัญหาสำคัญของพื้นที่จังหวัดน่านและส่งผลให้เกิดปัญหาการเสื่อมโทรมของธรรมชาติและมลภาวะสู่การทำระบบเกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ปัจจัยภายในที่จะทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง การทำความเข้าใจกับพัฒนาการการตั้งบ้านเรือน วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิความรู้ดั้งเดิมภายในชุมชน กลไก โครงสร้าง การจัดการบริหารและการจัดบทบาทความสัมพันธ์ภายในของผู้นำ ของคนในชุมชนที่มีทั้งคุณภาพและปริมาณ การแลกเปลี่ยนข้อมูล วางแผนกำหนดเป้าหมายอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันภายในชุมชน ปัจจัยเสริมและปัจจัยภายนอกเป็นส่วนประกอบที่จะให้ชุมชนมีการทำงานที่จะทำให้

เกิดการเปลี่ยนแปลง ประการสำคัญ คน เกษนนำ มีความสำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน
ชุมชนศรีบุญเรืองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบ

Executive Summary

The current issue is a major problem in northern haze and the degradation of water resources, forestry, and land on which these issues are interlinked. Most of the livelihoods of farmers. It is necessary to use the space in the slope so as not to pose a risk of soil erosion. The decline of forest area due to encroachment in the forest and due to the expansion of maize. The use of chemicals is increasing. The contamination of bodies of water. Agricultural practices and how to burn weeds. To prepare the planting area. Based on the information found, a lot of farmers in the northern province has a way of farming in this way. Especially in areas where there is corn production like in Nan province. The current environment has deteriorated significantly.

Budget year 2557, Highland Research and Development Institute (Public Organization) has made a study of the community's success factors and conditions underlying the success of organic farming methods to be environmentally friendly. The reclamation and the monetization of natural diversity and local knowledge. The success to be adapted to local community Royal project Sri Bunrueang village, Santi Suk, Nan. And aims to provide farmers with food security and income while rehabilitation and sustainable use of soil, water, forests and biodiversity.

The objective of this research was to study the factors and conditions to have success in achieving environmentally friendly agriculture, natural resources restoration and revenue creation on natural diversity and local wisdom basis of the role model community. The study combined qualitative study. The apparatus and method include a participant observation, focus group discussions. Workshop on The technical training cards Time line AIC activity of community-depth interviews. And share data among researchers and the leader.

Features of the model community. Ton Phueng village

1. The problem of Nan is its reduced watershed. Encroachment of Maize. The bee communities can reduce the area under maize from 1,400 Rais and the area used to grow maize as a community forest.

2. To reduce the area under maize is seeking alternatives for agricultural occupations to earn. Reduce deforestation and increase the variety of careers. Including the allocation of water resources in the community.

3. The bee community space has been recognized by organizations such as the awarding of plaques. Certificate and a cash prize of 5,000 baht from a community forest management, Pureforest conservation, Protected Area Regional Office 13 (Phrae), Department of National Park, Wildlife and Plant Conservation. As a learning institution Green Globe. And is in collaboration with the Division of Lottery.

4. A model community in the restoration of natural resources and the environment. And transition to organic farming is an environmentally friendly feature of the community.

Features of the model community: Bua Yai village

1. As a community leader, coordinating the work of the tambon

2. With the ongoing activities such as troubleshooting the right to make a living. Internal funding

3. Plan soil, water, forest rehabilitation eating culture. Lifestyle, traditions, beliefs and occupation stimulus money.

4. There is a formal mechanism to work. The core of the community.

The study found that there are 9 important factors that make Sri Bunrueang village and Ton Pueang village community models success and they are: 1) Wisdom about way of life were handed down from their ancestors. 2) Development of agricultural community. 3) There are informal and formal system within the whole community. 4) There are quality leaders and quantity of members who can function in a variety of works. 5) External and internal factors 6) Exchange of knowledge internally and externally. 7) Activities are done regularly. 8) A natural resource management plan is consistent with ecosystem. 9) The community has a common goal.

Important factors are divided into three main factors: 1. The changes made to the community is to be a model community. Factors within the community, such as community development Co-op. Traditional knowledge and knowledge transfer. An internal structure, both leaders internal factors are factors that the community can use such as the power of the community to achieve a common goal-driven factors 2. Topography is right. The analysis of the exchange within the community to set project goals, including coordination with government agencies and local government agencies, technology knowledge capital from external support 3. External factors, policies and programs of the agency. Ministry of Government, the factors that cause quantitative changes and expansion within the community. And expand the areas in the region. Including landscape ecology, such as human capital, knowledge and technology that could contribute to the changes quickly.

9 Factors, 3 main factors and taking into account three aspects in terms of moving continuously makes changes on 3 things: 1. The economy is an important factor that makes a community changes. In particular, the shift of manufacturing to the production target as revenue. 2. Socio-cultural communities to change the conditions that cause community-driven change. Also the strengths of the community 3. Natural resources and the environment. Context of the community where the terrain is right. Driven to change the community for the community Sri master to succeed in making agriculture more environmentally friendly. The restoration of natural resources and the monetization of natural diversity and local knowledge. By a factor of 3 main factors, external factors and internal factors are the nine elements as part of the planning and implementation of activities within the community.

Factors as 9, 3 main factors and conditions on 3 sides from crawling compares 2 prototype communities, community Ton phueng village Pur district and Bua yai village Na noi district, looks to resolve to find a solution on the base to work on 3 sides.

1. Eco-friendly organic farming methods. Important factors and conditions that occurred within the knowledge factor analysis within the community leaders and the topography. Information exchange communities that have problems. Relating to the economy of the community. The common goal of the community as a community have a common goal of reducing the bees. Termination of Maize And the development of agricultural systems with multiple plans to produce an income for both short-term and the development of agrarian farming systems continuously. Community Bua yai important factor Having a common goal Organizations supporting the development of a coordinated plan. The short-term and long-term goals is important. Bua community has a target of 2559 on Agriculture has abundant natural food. Has produced enough food in the year 2565 with the goal of long-term stability of food. Prototype 2 community to community activities similar factors leaders have a

plan for data analysis and significant regardless of the economic system itself. Short-term income Long-term daily expenses.

Factors that make a community Sri Bunrueang village is master of environmentally friendly farming methods. The topography of the land suitable upland plains of rivers flowing through the internal leadership development both in quantity and quality. Targeting the community together. Development of environmentally friendly farming methods together. Is transformed into a prototype within the community that can be learned. It must be supported by external organizations related knowledge capital to start in a practical experiment. The key mechanism within the network of community groups. Coordination networks in landscape ecology as close as factors that make communities more power.

2. reclamation Ton phueng community model community A substantial restoration of natural resources is substantial. It is an area free from Maize and water resource management to meet the agricultural system. Including a wide range of farming systems planning. An important factor of the bee community that can undo the restoration of agricultural monoculture forest. And agriculture in many forms. Internal factors Analysis of the situation to the same A mechanical structure Senior and kinship system It is believed between man and nature. And most importantly, the common goals of the community. Is the major factor contributing factor knowledge of community forest management. Development regulation Sharing model agricultural water and soil remediation. Caused by external factors Coordination with external organizations Network neighboring communities to promote. Land Use Management The issue of land ownership. Forest areas, conservation areas Arable area for housing. While the mechanism of action within a necessity.

Sri Bunrueang community is dominated by external factors and factors underpinning the coordination of external organizations. Including factors Coordination with local governments and the development of mechanisms, including the historic faith of the community's strengths. Capacity development within Learning History The clean development mechanism with a common goal. Planning, design and management Agriculture, forestry management system can be powered by a mechanism leading to the restoration of natural resources.

3. The monetization of natural diversity and local knowledge. Model Community Community bees reduce the disposable income of natural diversity. By local residents, such as increasing the variety of foods in a residential area. Caused by cultural practices within the community. Vegetable consumption is an important factor in the housing policies of the state, such as household costs, such as growing vegetables, raising animals for food. Model community has no clear cut. The Bua community Seeking alternatives of wisdom woven check fabric to revive the culture of consumption is mainly caused by external factors.

The community is a community that has a substantial bearing on the monetization of natural diversity and local knowledge. These internal factors Traditional knowledge of herbs and diversity. native vegetation The external factors Agencies to support, which is the strength of the bee community.

Proposals for the development community to Sri Bunrueang to succeed in making agriculture more environmentally friendly. The restoration of natural resources and the monetization of natural diversity and local knowledge.

1. Develop a family plan. Join the community to target areas such as the planting of maize. Targeted reduction of corn acreage. By farming with sufficiency economy.

2. To develop leadership and develop mechanisms to mobilize community leaders to make specific changes. To add Commercial farming skills. Maize deforestation and natural disasters. Transfers of land ownership to a relative.

3. Combining traditional knowledge with the knowledge and technology from outside the community to learn and to use it appropriately. To increase agricultural productivity

4. A summary of the lessons and patterns that suit the farming community. Regardless of income and environmentally self-reliant

5. Development of communication within the community. To publish an underlying Community SriBunrueang to other community in order to maximize the ecological landscape.

The proposed research study

1. The research model is appropriate and alternative farming communities to reduce the area of planted maize in the highlands.

2. Practical Education Research Processes work to bring the community a successful prototype of environmentally friendly agriculture. The restoration of natural resources and the monetization of natural diversity and local knowledge.

3. To study the diversity of genetic resources and the loss of native vegetation from commercial maize farming.

4. A risk study on Vulnerability of monoculture farming community. Compared to agricultural farming guidelines only works under conditions of climate change (global warming).

The results of the study to take advantage of.

The results of research into the process in the Sri Bunrueang to plan the work. Sri is a model community for the community to succeed in making agriculture more environmentally friendly. The restoration of natural resources and the monetization of natural diversity and local knowledge.

Factors found that the community can turn to the community to manage natural resources. The wisdom and diversity of natural resources that can generate income and reduce debt. Modification of Maize is a major problem of Nan that lead to the deterioration of the natural and pollution problem into a farming system that is friendly to the environment.

Factors within the community to make a change. Understanding the development of settlements. Community, Culture and History Knowledge within the traditional mechanisms of management and leadership roles within the relationship of people in the community with both quality and quantity. To meet and exchange information, Target plan continues to build a common understanding within the community. Factors and external factors vital to the community is working to bring about major changes in the leadership is vital to making changes in the Sri Bunrueang into a model community.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
คณะผู้วิจัย	ข
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ค
Executive Summary	ง
สารบัญ	๗
สารบัญตาราง	ค
สารบัญภาพ	ด
บทคัดย่อ	(1)
Abstract	(3)
บทที่ 1 บทนำและวัตถุประสงค์	1
1.1 บทนำ	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย	2
1.3 ขอบเขตโครงการวิจัย	2
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	3
2.1 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น	3
2.2 สรุปแนวการจัดการจัดการทรัพยากร	4
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	9
3.1 วิธีการวิจัย	9
3.2 เครื่องมือในการวิจัย	10
3.3 หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนต้นแบบ	10
3.4 สถานที่ดำเนินงานวิจัย	10

บทที่ 4 ผลการวิจัย	11
4.1 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทของชุมชนบ้านศรีบุญเรือง	11
1) ชุมชนศรีบุญเรืองในอดีต	14
2) ชุมชนศรีบุญเรืองในปัจจุบัน	15
3) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ศรีบุญเรือง ในรอบ 10 ปี (พ.ศ. 2547- 2557)	19
4) ชุมชนศรีบุญเรืองด้านการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลาย ทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น	20
5) รูปแบบการทำงานที่จะนำสู่ชุมชนต้นแบบของชุมชนศรีบุญเรือง	24
4.2 หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนต้นแบบ	28
4.3 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทชุมชนต้นแบบ	31
4.3.1 ชุมชนบัวใหญ่	31
4.3.2 ชุมชนต้นผึ้ง	36
4.4 ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบด้านการทำการเกษตรแบบ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้าง ความหลากหลายทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น	55
4.4.1 ชุมชนศรีบุญเรือง	55
4.4.2 ชุมชนต้นผึ้ง	57
4.5 กระบวนการในการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านการทำการเกษตรแบบเป็น มิตรกับสิ่งแวดล้อม	64
4.6 กระบวนการในการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ	65
4.7 กระบวนการในการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านการสร้างความหลากหลาย ทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น	67
4.8 ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนศรีบุญเรืองให้เป็น ชุมชนต้นแบบ	68

4.9 ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาชุมชนศรีบุญเรืองให้เป็นชุมชนต้นแบบ	71
4.10 แผนการทำเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านการฟื้นฟู	71
ทรัพยากรธรรมชาติและด้านการสร้างรายได้จากความหลากหลายทาง	
ธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น	
บทที่ 5 วิจัยผลการวิจัย	73
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย	76
เอกสารอ้างอิง	81
ภาคผนวก	83
ตารางสรุปเปรียบเทียบแผนงานวิจัยกับผลงานวิจัย	92
ข้อเสนอแนะ	96

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ปฏิทินฤดูกาลการทำกรเกษตรในบ้านต้นผึ้ง	45
ตารางที่ 2 เปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนศรีบุญเรือง ชุมชนต้นผึ้ง และชุมชนบัวใหญ่	61

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาและรวบรวมข้อมูล	11
ภาพที่ 2 การใช้ความรู้ เทคโนโลยีแบบจำลองลักษณะพื้นที่	12
ภาพที่ 3 พี่เชษฐภกิจของชุมชน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	13
ภาพที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนศรีบุญเรือง	16
ภาพที่ 5 หนี้สิน ปัญหาของชุมชน	19
ภาพที่ 6 ระบบเหมืองภายในชุมชนการจัดการน้ำทางการเกษตร	24
ภาพที่ 7 ถ่านอัดแท่งจากชังข้าวโพด การริเริ่มลดรายจ่ายของชุมชน	26
ภาพที่ 8 แสดงขอบเขตตำบลในอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน	31
ภาพที่ 9 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินในตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน	32
ภาพที่ 10 แสดงปฏิทินการผลิต ประเพณีวัฒนธรรมในตำบลบัวใหญ่	34
ภาพที่ 11 พื้นที่รวบรวมข้อมูลชุมชนต้นแบบ	37
ภาพที่ 12 ที่มาของชื่อชุมชนต้นฝั่ง	37
ภาพที่ 13 การใช้แผนที่ ความรู้จากภายนอกในการจัดการป่าชุมชน	48
ภาพที่ 14 การระดมความคิดเห็นของชุมชน	51